

hermeneutikai alapokon szervezett problémáját. Miután Balon Ruff Zsolt és Kubát Kinga által egy kitérőt teszünk a kognitív vallásfilozófia és az Umberto Eco-i szépírás rejtelmesebb területei felé, Király V. István *Az eutanázia, avagy a méltóság(á)hoz segített halál* című tanulmányában kíméletlenül felmerül egy olyan egzisztenciális és megkerülhetetlenül valószínűsítő probléma, mint a halál. A halálfenomén egy olyan határt jelent, vagyis hoz el az ember számára, amely éppen az átjárhatósága felől határolt. Bár a tanulmánykötet címe a határt és a határoeltságot az átjárhatóság szempontjai szerint próbálja meg körüljárni, Király I. éppen ennek a függvényében közelíti az eutanázia igencsak aktuális problémáját a halálhoz. Heideggerre hivatkozva felhívja a figyelmet az eutanázia lehetőség-mivoltára, és lehetőség-mivoltából fakadó kérdésességének ontológiai szerkezetére való tekintettel kitér a mércét: a halandó ember számára az eutanázia – létkérdés. A kegyes halál és a kegyes hazugság intézményének az egyenes szembeállítását igazolja, hogy az eutanázia éppen hogy a halál sajátos lehetőség-mivolta vonatkozású nélküliségének az egyenes és kimondott felvállalása.

Ehhez társul Sípós Erika *Heidegger és az eutanázia problémája* című tanulmánya, amelyben rendkívül érdekesen az arisztotelészi *phronészisz* fogalomhoz kapcsolja az eutanázia kérdését. A kötet két befejező tanulmánya társadalmi, ill. politikai színterek felé helyezi át a határok átjárhatóságának a kérdését. Nagy Tímea az identitás problémáján át eljut az európai identitás kérdéséig. Demeter M. Attila *Az etnikai/nemzeti kisebbségek kérdése a mai angolszász politikai életben és a magyar liberális gondolati hagyományban* című tanulmánya részletes bemutatást ad arról, hogy milyen párhuzamok is vonhatók a 21. századi magyar politikai gondolkodás egyes aspektusai és a korszerű mai angolszász kisebbségpolitika főbb irányadóinak felfogása között. A tanulmány

szerzője felveti a Hannah Arendt által is képviselt „klasszikus” republikánus nézőpontot, és annak liberális-nacionalista, ill. kisebbségi-nacionalista kritikáját tekinti át legfőbbképpen Will Kymlicka nyomán.

A kötetről általában elmondható, hogy elég szévesen kapcsolódnak egymáshoz azok a tanulmányok, amelyek megelőzik, vagy követik egymást, viszont a tanulmányok egésze mint szerves egység, nagy tematikai töresek és elágazások miatt, az áttanulmányozása után elég nehezen áll össze tulajdonképpen értelemben vett egésszé. A tematikák azonban a határok átjárhatóságára való tekintettel kimerítően „összegzik” a megcélzott kutatási terület jelentősebb részeit.

Mivel azonban interkulturalitásról és kommunikatív cselekvésről esett szó, és tény, hogy egyre nyilvánvalóbban egy óriási kultúráközi konfliktus (az iszlám és a nyugati keresztény világ összeütközése) köré szerveződik a 21. századi ember történelme, tovább kell kérdeznünk a filozófia feladatára, de főleg az alkalmazásának lehetőségeire fordított erőfeszítések mikéntjének a valódi súlyára. Talán érdemes lenne figyelmet fordítani arra, hogy mit is tudna mondani az interkulturális kommunikáció üzenete egy olyan ember számára, aki éppen egy öngyilkos merénylet áldozataként vesztette el közeli hozzátartozóját (esetleg egyetlen gyermekét); mennyiben és miként befolyásolta a halál utáni létről való – és egyes gondolkodók szerint az emberrel egyidős – felfogás azt, hogy az emberölés még a nyugati keresztény kultúrában is csupán csak a számon tartott bűnök egyike; végül pedig hermeneutika és hagyomány fényében érdemes volna megvizsgálni kultúránként is, hogy az interkulturális agresszió napjainkban egyre virágzóbb tényére milyen mértékben hatnak életben tartó, mi több, talán szító hatással olyan jelenségek, mint a hagyomány és a múlt.

Sallai András

A kommunikáció mint az alkalmazkodás tudománya

Ungvári Zrínyi Imre: *Dialógus, interpretáció, interakció. Marosvásárhely 2005. 145 lap*

Ha szembesültünk már a kommunikációképtelenség problémájával, vagy valaha is úgy éreztük, mások idegensége feloldhatatlan számunkra, illetve az egymástól való különbözőség – nyilvánuljon az meg értékek, eszmék vagy érdekek mentén – kérdése foglalkoztatott bennünket, elolvasásra és főleg továbbgondolásra érdemesnek találhatjuk Ungvári Zrínyi Imre kolozsvári egyetemi oktató, filozófus legújabb tanulmánykötetét. A könyv egy idősebb és a szerző szerint főként a kelet-európai térségre jellemző életérzés adekvát megközelítésével próbálkozik, egy olyan életérzés körvonalazásával, mely az egymást megértés képessége, a kommunikatív kompetencia, a dialogikus attitűd elsajátítására való hajlandóság hiányában konstituálódik.

A könyv borítólapjának, címének, fülszövegének és bevezetőjének egymásra vonatkoztatása kritikát ígér, a kommunikációs érzékenység hiányának, az emberi visel-

kedés intézmények általi meghatározottságának és ebből fakadóan az interszubjektivitás sérülésének kritikáját. A különböző kommunikációs szituációkban, személyközi viszonyokban fellépő félreértésekre, egyeztetési képtelenségekre mintegy feloldási lehetőségként pedig a dialogikus attitűd, az interpretatív megközelítés és az interakció hatékony elsajátítását, illetve folyamatos alkalmazását javasolja a szerző. A borítólapon igencsak hangsúlyosan azt látatja, hogy egy irányított, „programozott” gépezet csavarjai vagyunk, és alázatosan nyikorgunk a Nagy Gépezetben. A borítólapon üzletembe-
rek, de mintha a Nagy Diktátor pártkatonáit látnánk, nyájasságuk elvakultnak és hamisnak tűnik. A hátlapon nyitott ajtó, és mellette egy üres szék. A fülszöveg pedig így hangzik: „Kommunikációs szempontból az intézmények az emberi interakciók időtálló formái, amelyek típusokba szervezik az emberi kapcsolatokat, és sajátos

szerepekhez igazítják az emberek viselkedését. Az intézmény valóban megfoghatóan csak e »programozott« cselekedeteken keresztül nyilvánul meg.” Azonban a tanulmánygyűjtemény az általam várt kritikát nem teljesíti be, a súlypontokat legalábbis máshová helyezi, mint ahogyan azok a könyvvel való első találkozás alapján adódhattak volna. Magától értetődő volt számomra, hogy ilyen beszédes képvislő és felvezető után egy lesújtó társadalomkritika várható, de ez a fajta radikalizmus nem jellemzi a kötet írásait.

Jellemzi viszont egy igencsak magas fokú problémaérzékenység. A kötet írásai számos aktuális és releváns problémát érintenek, helyenként újszerű és szokatlan megvilágításba helyezvén azokat. A szerző által elemzett problémák tudatosítása, illetve a velük való foglalkozás, úgy gondolom, a könnyebb együttélés szempontjából hasznos lehet. A kérdések viszont nem kerülnek bonckés alá, a szerző mintegy végigsétáltatja gondolatainkat a problémák halmazán, anélkül azonban, hogy huzamosabb ideig elidőztetné bármelyiken is. Olyasféle érzéssel maradhatunk a könyv elolvasása után, mintha végigkalkuláltak volna egy városban, megmutatván nevesebb épületeit, de egybe sem nyerhettünk volna betekintést. Ez a séta azonban elégséges ahhoz, hogy az érdeklődést ébren tartsa egy esetleges visszatérés alkalmáig.

A tanulmányoknak nem sikerül egységgé szerveződni, de ezen igény talán nem is támasztható velük szemben, különálló tanulmányokról lévén szó, amelyek különböző időpontokban, különböző alkalmakra íródtak. Ha mégis egy szálra kellene felfűzni őket, akkor az a *megértés* fogalma lenne. Nyilván ez leegyszerűsítő gesztus, pontosabban akkor helytálló, ha feltételezem, az írások hordoznak egy ideológiát, mely szervezen a megértés, a másság és sajátosság megértése köré szerveződik. Ungvári írásaiban azonban egy továbbgondolt megértésről van szó, egy olyan megértésről, mely az egyetértést, konszenzust hivatott maga után vonni. Úgy gondolom, a konszenzus kérdését érdemes lehet másként is megközelíteni, mint ahogyan azt a tanulmánykötet teszi. Ugyanis a könyv csupán periférikusan említi, hogy a konszenzus adott esetben exkluzív, és figyelmen kívül hagyja, hogy a konszenzusorientált törekvések magukban hordozzák a partikularitások és másságok felszámolódásának lehetőségét is. Természetesen kialakítható egy egészséges egyensúly a másság elfogadása, megőrzése és a konszenzus kialakítása közt, de ezeket a határokat vajon kinek érdemi hatásköre megvonni?

A szerző tulajdonképpen két optikát választott a dialogicitás, illetve a kommunikációs jelenségek körüli kérdések bemérésére. Egyrészt a kérdéskör társadalomelméleti háttérrel vázolja, másrészt pedig az elméleti bázis gyakorlati alkalmazhatóságát boncolgatja. A két optika viszont aránytalanul oszlik meg egymáshoz képest, a probléma társadalomtudományi megalapozottságának hangsúlyozása túlsúlyba kerül az alkalmazhatósági lehetőségek ismertetésének kárára. A kötet nyolc tematikus, a kommunikáció különböző aspektusait kiemelő tanulmányt tartalmaz. A tanulmányok társadalomtudósok a

tárgyra vonatkozó elméleteit vázolják és a problémák elemzésének társadalmi jelentőségét, fontosságát emelik ki. Találkozhatunk itt Hans-Georg Gadamer hermeneutikai modelljével, Martin Buber „dialogus-filozófiájával”, Emmanuel Lévinas etikájával, Jürgen Habermas „ideális beszédhelyzet” gondolatával, Max Scheler értékfenomenológiájával, Edmund Husserl életvilág fenomenológiájával, Ferdinand de Saussure nyelv-elméletével, G. Herbert Mead szociálbehaviorizmusával, Peter Berger–Thomas Luckmann tudásszociológiájával, Niklas Luhmann erkölcszociológiájával, Mary Douglas társadalomantropológiai elméletével, csak hogy néhányat említsék. A tanulmányok összességükben mondhatni egy társadalmilag kívánatos normatív irányt jelölnek meg, mely követésének számunkra célként kellene megfogalmazódnia. Ilyen cél a másság és idegenség elfogadása, vonatkozzon az egyénekre vagy kultúrákra, az előítéletek felfüggesztése a *Másik* jobb megértése végett, nyitottság a sajátunktól eltérő vélemények kellő meghallgatására, ily módon alakítva ki a termékeny párbeszédet.

A normativitásról lévén szó, felvetődik az etika és hermeneutika egymáshoz való viszonyának kérdése. A tanulmánykötet vonatkozásában azért izgalmas ez a kérdés, mert Ungvári a társas kapcsolatok alappilléreinek tekinti a hermeneutikus attitűdöt és a megfelelő erkölcsi viszonyulást. Ezen alappillérek kapcsolatát pedig együttműködésükben képzelem el. De míg az etika viszonyulásokra épül, addig a hermeneutika központi mozzanata a jobb megértés. Míg az etika előírásokon alapszik, addig a hermeneutikai megértés elsősorban történet. A kérdés, hogy ennek a megértésnek mennyiben lehet normatív alapot tulajdonítani. Amint fentebb írtam, etikát viszonyulásokra építenek fel, és amennyiben a megértést egyfajta viszonyulásként percipiáljuk, lehetséges rá etikát építeni. Márpedig a hermeneutikai megértés elsősorban a *Másikra*, a *Másra* irányul, ennyiben pedig a *Másikhoz* való viszonyulás hogyanját tartalmazza. Mondhatni előírja, de talán pontosabb, ha azt mondjuk, leírja, hogyan lehetséges az *Idegent* jobban, másként megérteni. Ennyiben nyilván hogy erkölcsi mozzanatok is tartalmaz. De fontos itt megjegyezni, hogy ezen „előírásokhoz” nem úgy kell viszonyulni, mint egy módszertanhoz, hanem sokkal inkább az emberi létezés egyfajta módját fejezik ki, mely az embertársainkhoz való viszonyulásaink folyamán lép érvényre. Következésképpen a hermeneutika a megértés aktusából bontja ki az erkölcsiséget.

A tanulmánykötet egy harmadik kulcsfogalma, a hermeneutika és etika (szűkebben értve: az értékek) mellett, a kommunikáció. Ungvári a társadalmi jelenségek megragadásának, megértésének legmegfelelőbb módját a kommunikáció formáinak elemzésében látja. Nemhiába, hisz ma már legapróbb mozdulatunk, legrovidebb szótagunk is „beszél”, és társadalomtudósok száza csapnak le rá, egész emberi „világokat” hallván ki belőlük. A kommunikációs formákat tágan kell értenünk. A testünk, a pletyka, egy karikatúra, egy hokimeccs – hogy csupán egy párat említsék –, mind kommunikációs formák, és mind jelentős integratív szerepet töltenek be a

társadalmi életben. A tanulmánykötet erőssége, hogy a kommunikációs módozatok széles palettáját mutatja be, és ezáltal a társadalmi érintkezés olyan aspektusaira hívja fel a figyelmet, melyekről nem is gondolnánk, hogy mennyire beszédesek, és főleg, hogy mekkora jelentőséggel bírnak. De ne feledkezzünk meg a kötet központi problematikájáról, és pedig a dialogicitás hiányában kialakuló életérzés kérdéséről, merthogy a tanulmánykötet minden írásának értelemszerűen ezen probléma jobb megértéséhez, ebből adódóan pedig jobb kezeléséhez

kell konstruktívan hozzájárulnia. Hogy külön-külön az írásoknak mennyiben sikerül teljesíteni ezt a feladatot, az olvasó ítéletére van bízva. Annyi bizonyos, hogy a három kulcsfogalom mentén a szerző felvázol egy utat, melyen el lehet indulni. Megjelöli a tárgyat, amelyet társadalomelméleti szempontból érdemesnek és célravezetőnek talál vizsgálni. Megjelöli a szemléletet, melyet életviteli szempontból érdemesnek és célravezetőnek talál alkalmazni. Kérdés, hogy mi a cél.

Barta Mónika